

15. Конституція України. Конституція Автономної Республіки Крим. -К.: Юрінком Інтер, 1999. -96 с.
16. Українсько-російський словник правничої термінології /За ред. Л.В. Мисик. -К.: Юрінком Інтер, 1999. -528 с.
17. Реймерс Н.Ф. Экология. Теория, законы, правила, принципы и гипотезы. -М.: Мысль, 1994. -600 с.
18. Хропанюк В.Н. Теория государства и права: Учебное пособие /Под ред. В.Г. Стрекозова. -М.: Изд-во «ДТД», 1995. -384 с.
19. Бержель Ж.-Д. Общая теория права /Под общ. ред. В.И. Даниленко. -М.: NOTA BENE, 2000. -576 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Укл. і гол. ред. В.Г. Бусел. -К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. -1440 с.
21. Kelsen H. Theorie Rigne du Droit. Trad. C. Eissenmann (Dallos 1962), n°s 34, 35.
22. Тодика Ю.Н. Конституция Украины - Основной Закон государства и общества: Учебное пособие. -Х.: Факт, 2001. -382 с.
23. Лейст О.З. Сущность права: Проблемы теории и философии права. -М.: Норма, 2002. -288 с.
24. Ткаченко О. Принцип верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: поняття та значення // Право України. -2003. -№ 4. -С.63-67.
25. Ткаченко О. Застосування принципу верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: деякі аспекти // Право України. -2004. -№ 1. -С.78-80.

Надійшла до редколегії 02.06.2005

ВОЛЯТИЦКАЯ Н.Л. ИНСТИТУЦИОННЫЙ СТАТУС В ОСОБЕННОСТИ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫХ НОРМ В СИСТЕМЕ ОТРАСЛЕЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА

Обозначены границы методологической корректности в исследовании правового института конституционных основ, рассмотрен вопрос о месте конституционно-правовых норм в системе отрасли экологического права, целесообразности употребления понятия «окружающей природной среды», обоснована системная полноценность обозначенной группы норм, определено понятие конституционных основ экологического права в сжатом и развернутом значении, выявлен характер соотношения понятий «принцип» та «основы», выполнена дифференциация норм института конституционных основ экологического права.

VOLJATITSKAJA N.L. INSTITUTIONAL STATUS OF FEATURE CONSTITUTIONALLY-RULES OF LAW IN SYSTEM BRANCHES OF THE ECOLOGICAL LAW

Borders of a methodological correctness in research legal institute of the constitutional bases are designated, the question on a place of constitutionally-rules of law in system of branch of the ecological law, expediency of the use concept of "environmental natural environment" is considered, system full value of the designated group of norms is proved, the concept of the constitutional bases of the ecological law of the compressed and developed value is determined, character parity of concepts "principle" that "bases" is revealed, the differentiation norms institute of the constitutional bases of the ecological law is executed.

К.В. ГУСАРОВ

канд. юрид. наук, доц.

Национальная юридическая академия Украины им. Ярослава Мудрого

УДК 347.918

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ СТОРІН У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Розглянуто актуальні проблеми правового становища сторін у господарському судочинстві, внесені пропозиції про доповнення діючого законодавства

Прийняття Конституції України, викладення у новій редакції Арбітражного процесуального кодексу України з посиленням демократичних засад господарського судочинства – одне із найважливіших досягнень реформування процесуального права в цілому, законодавства про судоустрій та проведення судово-правової реформи.

Господарський процесуальний кодекс України (надалі - ГПК) в цілому відображає такі новітні демократичні

досягнення науки господарського процесуального права, як законність та верховенство права, змагальність і диспозитивність при розгляді справ. Крім того, у розвиток Концепції судово-правової реформи, ГПК закріплює досить розвинуту систему судів, здійснюючих перегляд судових постанов.

Зазначимо, що при реформуванні господарського процесуального права зазнали змін і норми ГПК, які регу-

люють правовий статус сторін як основних учасників судового процесу, без яких неможливо порушення та розгляд господарської справи, оскарження судових постанов і пред'явлення виконавчих документів до примусового виконання. Так, при прийнятті змін до ГПК стосовно введення інститутів апеляційного, касаційного оскарження судових постанов і скасування інституту перегляду в порядку нагляду, сторонам надано більше можливостей для оскарження неправосудних, на їх погляд, судових актів, оскільки тепер можливість оскарження рішень і ухвал залежить від волевиявлення заінтересованих осіб, а не від посадових осіб органів суду і прокуратури, як це було при перегляді судових актів в порядку нагляду.

Метою та завданням даної статті є дослідження й аналіз правового положення сторін у господарському процесі та висловлення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання інституту, що розглядається. Новизна роботи міститься у тому, що питання правового статусу сторін у теперішній час є в юридичній науці досить актуальними, а дозволений обсяг цієї роботи не дасть змогу у повній мірі висвітлити усі існуючі дискусійні питання стосовно вказаного правового інституту. Тому розкриємо найбільш важливі питання, що стосуватимуться поняття та ознак сторін, їх прав та обов'язків, заміни неналежного відповідача, процесуального правонаступництва та інших актуальних проблем.

В цілому інститут сторін у господарському процесі можна розглядати з використанням літератури цивільного процесуального права, оскільки поняття та ознаки сторін, умови процесуального правонаступництва та інші процесуальні категорії є ідентичними у зазначених галузях права. При написанні роботи ми намагалися використати не тільки існуючу нормативну базу, листи та роз'яснення Вищого Господарського Суду України, матеріали узагальнення судової практики, але й роботи тих вчених – юристів, які працювали над проблемами правового статусу сторін у цивільному та господарському процесі (С.В. Васильєв, В.М. Гайворонський, В.В. Комаров, Д.М. Притика та ін.).

Сторонами в господарському процесі є позивач і відповідач. Стаття 1 ГПК закріплює, що ними в судовому процесі можуть бути юридичні особи (у тому числі іноземні), а також громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і, які, в установленому порядку, набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності. До господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, в межах своєї компетенції, та громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності (у справах про банкрутство). Законодавче регулювання суб'єктного складу судового процесу свідчить, що зазначений перелік органів та осіб, які можуть бути позивачами та відповідачами у господарському суді, пройшов довгий шлях розвитку.

Закріплюючи у недалекому минулому на законодавчому рівні положення про те, що сторонами можуть бути тільки юридичні особи, законодавець в подальшому зазначив, що позивачами та відповідачами є також й інші особи, якщо їх діяльність стосується господарського напрямку або провадження у справах щодо встановлення неплатоспроможності боржника чи визнання його банкрутом [1-3]. Положення рекомендаційного характеру, які

запропоновані у свій час Вищим Арбітражним Судом України відносно особливості участі у господарському судочинстві сторін-іноземних суб'єктів господарської діяльності [4], були в подальшому закріплені у вищезазначених змінах до ГПК.

Вищий спеціалізований суд господарської юрисдикції відмічає, що учасниками судового процесу можуть бути не тільки юридичні особи та громадяни-підприємці, але й структурні підрозділи юридичних осіб при наявності декількох умов. Якщо у статутних документах структурного підрозділу зазначено право виступати стороною у суді від імені юридичної особи, до складу якої входить зазначений підрозділ, то питання про участь у процесі структурного підрозділу юридичної особи слід вирішувати позитивно. Якщо ж зазначеного положення у статутному документі немає, то питання про участь у судовому процесі сторони слід вирішувати виходячи з загальних засад господарського процесуального права, які зводяться до того, що позивачами та відповідачами у суді можуть бути юридичні особи та громадяни-підприємці, що здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи [5-6].

В той же час стосовно визначення сторін у господарському процесі існують деякі застереження. Так, певний час існувала неоднозначна позиція відносно того, чи можуть бути стороною у господарському процесі нотаріуси. Відповідно до норм чинного законодавства, нотаріус закріплює у певній формі волю суб'єктів господарювання стосовно вчинення тих чи інших дій, що мають юридичні наслідки. Вищий Арбітражний (на той час) Суд України у пункті 13 Листа від 14.10.1998 р. № 01-8/391 роз'яснив, що чинне законодавство, зокрема Закон України "Про нотаріат", не надає приватним нотаріусам статусу підприємства чи організації у розумінні статті 1 ГПК, і, отже, згідно зі статтею 21 названого Кодексу, вони не можуть бути стороною у господарському процесі [7, с.73].

Враховуючи вищенаведене, сторонами у господарському процесі, на нашу думку, є основні учасники розглядаемого судом правовідношення, спір про право між якими вирішується судом.

Положення в процесі сторін характеризується наступними ознаками:

1. Сторони ведуть процес від свого власного імені, на їх ім'я вноситься та повною мірою поширюється сила судового рішення. На підставі принципу диспозитивності господарського процесуального права, звернення до суду за захистом своїх порушених чи оспорюваних прав – прерогатива виключно заінтересованої особи (позивача) або особи, яка уповноважена пред'являти позови в інтересах інших осіб або держави (прокурора). І судові рішення, як акт правосуддя, вноситься стосовно прав та обов'язків конкретних сторін індивідуалізованого спірного правовідношення. Сторона веде процес від свого власного імені, відстоюючи порушені права чи інтереси. Участь у процесі сторони забезпечується завдяки представництву її інтересів процесуальним представником. Повноваження представника повинні бути викладені в довіреності, установчих документах або у законодавчих нормах (ст.28 ГПК). Бажано, щоб в документі, який підтверджує повноваження представника, було чітко зазначено, якими саме правами наділяє представника сторона. У випадку виконання представником не закріпленої у довіреності чи іншому

документі, який підтверджує повноваження представника, процесуальної дії, остання не може вважатись вчиненою стороною [8, с.167].

2. На них поширюються судові витрати. Пред'являючи позов до суду, позивач повинен сплатити передбачену законодавством суму державного мита та витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу. При винесенні судового рішення витрати розподіляються між сторонами пропорційно задоволеній частині позовних вимог.

3. У випадку вибуття однієї зі сторін у спірному або встановленому рішенням господарського суду правовідношенні, внаслідок реорганізації підприємства чи організації, господарський суд здійснює заміну цієї сторони її правонаступником, вказуючи про це в рішенні або ухвалі. Усі дії, вчинені в процесі до вступу правонаступника, є обов'язковими для нього в такій мірі, в якій вони були б обов'язковими для особи, яку він замінив. правонаступництво можливе на будь-якій стадії судового процесу.

4. Юридична заінтересованість сторін. Так, в ст.2 ГПК зазначається, що господарський суд порушує справи за позовними заявами суб'єктів, які звертаються до господарського суду за захистом прав та охоронюваних законом інтересів. Проте, в чому полягає цей інтерес, законодавство прямої відповіді не дає. Характерною рисою заінтересованості сторони є те, що існування двох видів юридичної заінтересованості (матеріально-правової та процесуально-правової) для позивача та відповідача полягає у нерозривній єдності.

Юридичну заінтересованість в процесі має не лише позивач, для якого вона полягає в отриманні того блага, яке принесе йому рішення господарського суду про задоволення позову (матеріально-правовий інтерес) і у винесенні відповідного рішення про задоволення позову (процесуальний інтерес). Так само юридичну заінтересованість, але протилежну за змістом, має відповідач, для якого матеріально-правовий інтерес полягає у встановленні рішенням господарського суду відсутності будь-яких правових обов'язків перед позивачем, а процесуальний – у винесенні рішення про відмову у позові.

Позивачами у господарському процесі є суб'єкти господарського процесуального права, зазначені у ст.ст.1, 21 ГПК, або ті особи, в інтересах яких подано позов про захист порушеного чи оспорюваного права, або охоронюваного законом інтересу. Таким чином, ст.1 ГПК, а слід за нею і ст.2 ГПК розрізняють: а) заінтересованих осіб, що звертаються до господарського суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів; б) державні та інші органи, які звертаються до господарського суду у випадках, передбачених законодавчими актами України.

Окремо слід виділити громадян, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Як зазначають автори навчального посібника "Арбітражний процес", законодавством передбачена можливість їх участі в господарському процесі як кредиторів у справах про банкрутство, де вони можуть як звертатися з заявами про порушення справи, так і вступати в процес, що вже розпочався.

Окрім спеціально уповноважених органів державної виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів,

яким надано право подавати позови про відшкодування збитків та втрат, заподіяних у результаті порушення відповідного законодавства, правом звертатись до господарського суду наділені: органи місцевого самоврядування, Антимонопольний комітет України та його територіальні управління, органи державної податкової служби тощо.

Провівши таке розмежування, ГПК в подальшому не вважає державні та інші органи самостійними учасниками господарського процесу і форм їх участі не визначає, розглядаючи їх як позивачів [9, с.66-67]. Відповідачем є особа, до якої звернено позивачем через суд позовні вимоги та, яка, на думку позивача, повинна відповідати за пред'явленим позовом. Відповідачем можуть бути особи, зазначені у ст.1, 21 ГПК.

Склад сторін на протязі розгляду господарської справи може бути не постійним, виходячи з того, що під час її розгляду може мати місце процесуальне правонаступництво чи заміна неналежного відповідача. Але про зазначені варіанти заміни сторони у процесі чи заміни особи в якості сторони мова буде вестись далі у цій роботі.

Процесуальні права та обов'язки сторін передбачені статтею 22 ГПК. Зазначеними у вказаній нормі правами та обов'язками позивач та відповідач можуть користатись на всіх стадіях господарського процесу. Однак деякі процесуальні права та обов'язки сторін закріплені і в інших нормах ГПК. Так, наприклад, ст.78 ГПК передбачає можливість позивачеві відмовитись від пред'явленого позову чи від частини позовних вимог; відповідачеві – визнати позовні вимоги повністю або частково; сторонам – укласти мирову угоду.

Існує значна кількість господарських процесуальних суб'єктивних прав, що породжує певні труднощі при їх класифікації. Для зручності характеристики прав основних суб'єктів процесу М.І. Штефан вважає, що численні процесуальні права сторін можуть бути класифіковані на певні групи для забезпечення виконання процесуальних функцій [10, с.83, 84]. О.В. Гетманцев запропонував класифікувати розглянуті в цій статті права в залежності від принципів господарського процесуального права [11, с.15].

Приведені класифікації одна одній не суперечать. З огляду на предмет даної роботи, вважаємо більш доцільним характеризувати права та обов'язки сторін виходячи з принципів диспозитивності і змагальності господарського процесуального права, які характеризують ключове положення вказаних суб'єктів в динаміці господарського процесуального правовідношення і роль їх у доказовій діяльності. Не дивлячись на те, що й інші права та обов'язки сторін відображають принципи господарського судочинства, найбільше значення мають саме зазначені вище принципи, оскільки законність, диспозитивність і змагальність лежать в основі конструкції правового статусу сторін [12, с.97].

Розглядаючи права й обов'язки стосовно принципу диспозитивності, необхідно відзначити, що розпорядження ними є сутністю принципу диспозитивності.

Стаття 1 ГПК закріплює право визначеної у вказаній нормі особи в порядку, встановленому законом, звернутись до суду за захистом порушеного права чи охоронюваного законом інтересу. Це право стосовно інших суб'єктивних прав є для сторін першорядним. Для придбання процесуально правового положення зазначених

учасників процесу необхідна реалізація суб'єктивного права на звернення до суду за захистом. Для сторін передбачено спеціальні форми звернення за судовим захистом: залучення до справи (ст.24 ГПК) чи вступ у процес (ст.22-25 ГПК).

За допомогою реалізації процесуального права на пред'явлення позову особа стає стороною в цивільному процесі. Виходячи з цього право на звернення за судовим захистом і право особи на позов не слід розглядати як рівнозначні суб'єктивні права, тому що право на звернення до суду - загальне право, а право на позов - це свого роду конкретизація вказаного права. Право на позов - одна з форм прояву права на звернення до суду.

У процесуальній науці однозначно не вирішене питання про те, яка ж мета переслідується особою при пред'явленні позову (зверненні до суду). Є.Г. Пушкар, наприклад, писав, що при цьому переслідуються цілі звернення за судовим захистом і залучення винних осіб до відповідальності за правопорушення, а також встановлення фактів і обставин, що мають значення для здійснення суб'єктивних прав [13, с.2, 11].

Іншої думки дотримується Д.Р. Джалилов, який пов'язує необхідність судового захисту відповідних суб'єктивних прав чи охоронюваних законом інтересів лише з невизначеністю матеріального правовідношення між позивачем і відповідачем [14, с.14]. С.А. Якубов мету звертання до суду бачив тільки в захисті суб'єктивних прав суб'єктів матеріального правовідношення [15, с.91]. О.О. Добровольській і С.О. Іванова в зв'язку з цим визначають, що в конкретному процесі єдине право на позов реалізується, з одного боку, як право на порушення процесу, а з іншого - як право на позитивний результат процесу, тобто на одержання судового захисту порушеного чи оскарженого права [16, с.91].

На нашу думку, необхідно виходити з того, що при реалізації права на позов особа має на меті не тільки захист порушеного права чи інтересу, але й застосування до порушника певних санкцій, що виражаються в визначених законодавством несприятливих наслідках. Однак треба мати на увазі, що остання мета не завжди переслідується позивачем, що дає підставу віднести її до факультативної.

Аналіз процесуальних прав та обов'язків сторін неможливий без розгляду таких диспозитивних прав, як зміна підстави чи предмета позову, відмова від позову, визнання позову, укладання мирової угоди, права на пред'явлення зустрічного позову.

Розглядаючи питання про можливу зміну стороною предмета чи підстави позову, слід, насамперед, враховувати, що предметом позову є матеріально-правові вимоги позивача до відповідача, щодо якого суд повинен винести рішення. Зміна предмета позову означає повну заміну предмета позову чи його зміну в процесі розгляду цивільної справи, пов'язаної з відмовою від окремих прав з додаванням нових прав, що потребують захисту [17, с.16]. Підставою позову є обставини, якими стороною обґрунтовує свої вимоги. Такими обставинами можуть бути тільки юридичні факти [18, с.188-189].

У науковій літературі не склалося єдиної точки зору, чи можливо змінити в одному процесі і предмет, і підстави позову, або ж необхідно визнати право зміни одного з елементів позову. Л.М. Орлова, наприклад, допускає мо-

жливості зміни не тільки підстави позову, але у виняткових випадках і предмета позову. На її думку, право сторони змінювати позов у процесі дає суду можливість розглядати змінений позов у тому ж процесі, не зважаючи на те, що спочатку мала місце неправильна вказівка позивачем предмета чи підстави позову. Тільки у виняткових випадках суд може допустити заміну позивачем підстави позову, пов'язаного зі зміною його предмета, коли дослідження справи переконає в неможливості задовольнити позов по первісній підставі, а задоволення його по новій підставі і новому предмету цілком відповідає матеріально-правовим інтересам позивача по даній справі [19, с.66-84].

О.Т. Боннер пише про можливість одночасної зміни позивачем як предмета, так і підстави позову. При цьому критерієм, що визначає можливість одночасної зміни як предмета, так і підстави позову, виступає характер інтересу, що є предметом судового захисту. Якщо, незважаючи на одночасну зміну предмета і підстави позову, інтерес, що спонукав позивача звернутися до суду, залишається незмінним, то така зміна буде правомірною. Однак, якщо в результаті зміни предмета і підстави позову мова йтиме про захист іншого інтересу, ніж інтерес, із приводу якого була порушена справа в суді, варто визнати, що, власне кажучи, заявлений не змінений, а новий позов [20, с.52].

В.М. Захаров і С.А. Якубов визначають, що зміна підстави позову є процесуальним правом сторони, однак вони не погоджуються з пропозиціями, які визнають усякі можливості зміни предмету позову, аргументуючи це тим, що надання позивачу процесуального права на зміну предмета позову веде до виникнення нового процесу. Отже, щоб спір в остаточному підсумку був правильно вирішений, то необхідно суду, а також самим сторонам, і особливо відповідачу, підготуватися, щоб його розглянути і вирішити [21, с.20-21; 15, с.11-13]. Трохи інакше вирішення даної проблеми бачив П.Ф. Єлісейкін, який вважав, що зміни в позові можуть стосуватися предмета, підстави або предмета і підстави позову одночасно. Вони можуть стосуватися змісту предмета і підстави позову [22, с.11-12].

Аргументи на користь надання стороні права зміни предмета і підстави позову виявляються не досить переконливими. Прихильники даної точки зору пропонують надати право зміни обох елементів позову виходячи з інтересу сторони по конкретній справі. Як на нас, об'єктивно визначити інтерес позивача чи відповідача, що пред'явив позов, дуже проблематично. Більш того, при одночасній зміні предмета і підстави позову дійсно відбувається перетворення пред'явленого позову в зовсім новий. На наш погляд, у законодавстві справедливо вказується на альтернативну можливість зміни одного елемента позову. Разом із тим варто було б доповнити ст.77 ГПК ще однією підставою для відкладення розгляду справи: при зміні стороною підстави чи предмета позову на прохання сторони відкласти розгляд справи. Це дозволить іншій стороні підготуватися до захисту проти позову зі зміненою підставою чи предметом.

Позивач, пред'явивши позов до відповідача, має суб'єктивне право відмовитися від позову, що також є проявом принципу диспозитивності господарського процесуального права. Зазначеним правом володіють і треті особи, що заявляють самостійні вимоги на предмет спору, оскільки мають стосовно останнього самостійний матері-

ально-правовий інтерес.

Відмова від позову є єдиним поняттям господарського процесуального права і включає одночасно як відмову від суб'єктивних матеріальних прав, так і прагнення до ліквідації процесу по даному спору [13, с.5]. Відмова від позову є процесуальною дією позивача, тому позиція відповідача може служити лише приводом для відмови від позову. Так, обіцянка відповідача добровільно виконати матеріально-правові вимоги позивача не може бути основою для відмови його від позову. Інша практика істотно порушує права останнього, тому що у випадку невиконання відповідачем своїх обов'язків позивач фактично позбавляється права знову пред'явити позов. Подібні помилки повинні виправлятися вищестоящими судами, які мають скасовувати неправильні ухвали, вказуючи, що у випадку згоди відповідача виконати пред'явлені до нього вимоги повинне виноситись рішення на підставі визнання позову відповідачем, а не ухвали про відмову від позову, що не може бути примусово виконано.

Відмова від позову недійсна при відсутності прямого волевиявлення позивача, необхідного для того, щоб воля позивача могла бути розпізнавана для інших, а головне - для суду, і щоб відмова могла тягти за собою правові наслідки: припинення провадження по справі. Недійсною є і відмова від позову, що відбулася в результаті омані позивача, а також відбулася під впливом погроз і насильства.

Відмова від позову є безумовною, тому що позивач, розпоряджаючись своїми правами, не вимагає будь-яких зустрічних дій з боку відповідача. При відмовленні позивача від позову не потрібна згода відповідача на припинення провадження по справі.

Л.М. Орлова пропонує ввести в законодавство конкретну норму про припинення судом провадження по справі з урахуванням думки відповідача, особливо в тих випадках, коли останній поніс чи міг понести збитки внаслідок припинення справи або судові витрати. Якщо ж відмова від позову відбулася до судового розгляду, суд повинен сповістити відповідача про відмову позивача від позову і надати йому термін (наприклад, 10 днів) для заяви суду своїх клопотань. Ненадання відповідачем пояснення в зазначений термін варто розглядати як його згоду з рішенням припинити справу [19, с.64]. На наш погляд, дана позиція досить аргументована її автором. Однак врахування думки відповідача, зафіксоване в ухвалі суду про припинення провадження по справі, не може, на нашу думку, мати ні матеріально-правових, ні процесуальних наслідків.

У той час, як розглянуті права є правами, при здійсненні яких сторони розпоряджаються низкою суб'єктивних прав, спрямованих на зміну і припинення процесу, слід визнати справедливим положення законодавства про те, що господарський суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чийсь права і охоронювані законом інтереси (ст.22 ГПК). Таку ж позицію аргументовано займає й Вищий Господарський Суд України [23].

Однак вищевказана позиція не є пануючою. На думку деяких авторів, законодавство не повинно ставити за обов'язок суду перевіряти причини реалізації сторонами суб'єктивних прав, спрямованих на зміну чи припинення процесу, що ставляться в залежність від волевиявлення

сторін [24, с.36].

Фундаментальним правом сторони є визнання відповідачем позову. У праві на визнання позову знаходить вираження принцип диспозитивності. Визнання позову завжди є актом розпорядження відповідачем судовим захистом цивільних прав. У ГПК питання про визнання позову вирішено в одних нормах з відмовою від позову і мировою угодою, тому що визнання позову також кваліфікується законодавцем як розпорядничий акт.

Визнання позову - це волевиявлення відповідача, спрямоване на закінчення розгляду справи. Судове визнання позову має місце тоді, коли відповідач, шляхом визнання, відмовляється від заперечення в матеріальному змісті цього поняття.

Визнання позову являє собою розпорядження відповідачем своїм процесуальним, а в ряді випадків і матеріальним правом. Винесення рішення на підставі визнання відповідачем позову дає суду можливість скоротити судовий розгляд. Мотиви, що спонукали визнати позов, можуть бути різними. Але в будь-якому випадку визнання позову є розпорядничим актом сторони. Визнання позову варто відрізнити від визнання фактів. Якщо факти може визнавати будь-яка сторона, то позов може визнати тільки відповідач. Визнання факту є не розпорядничим актом сторони, а доказом і підлягає оцінці поряд з іншими доказами.

З огляду на характер і правові наслідки визнання позову, доцільно на законодавчому рівні передбачити негайне виконання рішення по визнаному позову. Визнання позову припускає, що рішення, винесене по визнаному позові, не буде оскаржено відповідачем, і через це йому не загрожує можливість повороту виконання рішення.

Крім визнання позовних вимог позивача, у відповідача існують й інші суб'єктивні права, спрямовані на зміну чи ліквідацію процесу. До них відносяться, зокрема, пред'явлення зустрічного позову і заперечення на первісний позов. Правом на пред'явлення зустрічного позову володіє відповідач (відповідачі).

Зустрічний позов, як засіб захисту прав, широко використовується в господарському процесі і є вираженням принципу диспозитивності господарського процесуального права. Пред'явлення зустрічного позову залежить від волі відповідача так само, як пред'явлення первісного позову - від волі позивача. Будучи процесуальним засобом захисту прав відповідача, зустрічний позов сприяє повному і всебічному дослідженню обставин справи і взаємин сторін. При цьому інститут зустрічного позову сприяє швидкому відправленню правосуддя з можливо меншими витратами учасниками процесу сил, коштів і часу. Але це зовсім не означає, що будь-який зустрічний позов повинен бути прийнятий до розгляду [25, с.16-26]. Якщо при пред'явленні названого позову відсутні умови для прийняття судом зустрічного позову, передбачені ст.60 ГПК, то суд може запропонувати відповідачу пред'явити самостійний позов.

Стаття 60 ГПК закріплює право відповідача пред'явити зустрічний позов до прийняття рішення зі спору. Перешкодою в прийнятті зустрічної позовної заяви можуть бути підстави для відмови в прийнятті позовної заяви, закріплені у ст.62 ГПК, і невідповідність зустрічного позову умовам, викладеним у ст.60 ГПК.

Істотним компонентом процесуальних прав відповіда-

ча є заперечення проти позову і незгідність з позовом. При запереченні проти позову відповідач наводить відповідні факти і докази, чого він не робить при незгідності з позовом. Таке істотне розходження в захисті відповідача проти позову необхідно враховувати як на практиці, так і в теорії. Відповідач може не згоджуватись із наявністю фактів, що є підставою позову, або не погоджуватись з правовим висновком позивача, і тому не визнавати позов. При цьому відповідач може не посилається на обставини, що обґрунтовують невизнання позову. Заперечення відповідача по первісному позові не може містити якої-небудь вимоги до позивача, а повинно бути спрямовано винятково на відмову йому в позові і є оборонним засобом.

Поряд з розглянутими правами сторони мають право укласти мирову угоду, значення якої охоплюється тією обставиною, що це одна з форм процесуальної самодіяльності сторін, один із шляхів мирного врегулювання господарсько-правового спору між сторонами, що припускає добровільне виконання сторонами умов цієї угоди.

Характерною ознакою мирової угоди є волевиявлення обох сторін. Важливе значення має суб'єктний склад учасників мирової угоди. Укладання мирової угоди може мати місце лише при участі позивача, відповідача, третьої особи, що заявляє самостійні вимоги. Інші ж особи, що беруть участь у справі, правом на укладання мирової угоди не володіють [26, с.120-124].

Розглянувши суб'єктивні права сторін по реалізації принципу диспозитивності, необхідно приділити увагу правам, що є в основі принципу змагальності. Зазначені права є передумовою доказової діяльності сторін у господарському судочинстві, де їх правове положення, з погляду фактичного стану, характеризується в аспекті участі означених суб'єктів правовідносини у формуванні фактичного і доказового матеріалу. Слід погодитись з В.В. Комаровим, що особа, яка звернулася до суду, самостійно бере участь у визначенні предмету і меж доказування, оскільки формує факти й обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Вона визначає систему доказів і засоби доказування, які необхідні і достатні для визнання усіх фактів, що входять до предмету доказування [27, с.74].

У відповідності зі ст.4-3 ГПК, вирішення господарських справ у судах проводиться на основі принципу змагальності. Суд позбавлений права збирати докази за власною ініціативою. Реформування господарського судочинства у бік посилення змагальних засад є позитивним фактом, оскільки при розгляді справ господарський суд не повинен бути суб'єктом збору доказів. Функція суду зводиться до здійснення правосуддя, розв'язання виниклого спору на основі наданих сторонами доказів. Суд створює сторонам необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства.

В. Белоконев справедливо відзначає, що активність суду повинна укладатися в наданні допомоги зацікавленим особам при зборі доказів, а не в роботі за них. При цьому допомога може бути надана при наявності двох умов: труднощі у витребуванні доказів в особи, що бере участь у справі, і звертання її за такою допомогою до суду. Відсутність якої-небудь з цих умов є підставою для відмови суду в наданні такої допомоги сторонам і іншим особам, що беруть участь у справі [28, с.56].

Як на нас, надання суду права витребувати докази за власною ініціативою суперечить також принципу рівноправності сторін, оскільки суд при цьому збирає докази на користь однієї із сторін і можливості сторін по збору доказів у такому випадку не рівні.

Основним аргументом прихильників надання суду зазначеної можливості є те, що при зборі доказів судом встановлюється об'єктивна істина в справі. На нашу думку, існування принципу об'єктивної істини при розгляді господарських справ суперечить принципу рівноправності сторін у процесі. В даний час, вважаємо, варто говорити не про принцип об'єктивної істини, а про принцип формальної істини, тому що чинним законодавством суд позбавлений права встановлювати так звану об'єктивну істину шляхом збору доказів за власною ініціативою. У силу цього суд не повинен володіти і правом при вирішенні конкретного господарсько-правового спору виходити за межі заявлених позовних вимог, оскільки до його обов'язків входить функція здійснення правосуддя на основі наданих доказів, не порушуючи тим самим принцип рівноправності сторін. Протилежної думки дотримується Г. Осокіна, яка є прихильником надання права суду виходити за межі позовних вимог [29, с.40].

Т. Сахнова права, що розширювати предмет доказування за рахунок ініціативи суду неправильно, тому що при цьому відбувається встановлення тих обставин справи, на які сторони не посилалися. Законодавче закріплення такого положення може привести до визнання за судом права змінювати підставу позову за своїм розсудом без узгодження цього питання зі стороною, без врахування її волевиявлення як власника спірного суб'єктивного права [30, с.53].

Здається, що модель змагальності для сторін повинна мати наступні елементи: участь сторін у господарському судочинстві; обґрунтування сторонами вимог і заперечень; надання доказів сторонами; надання сторонами різних клопотань; надання нових додаткових матеріалів у судах апеляційної та касаційної інстанцій.

Стаття 22 ГПК містить також інші права, якими законодавець наділив сторони. Однак, враховуючи невеликий обсяг статті та відсутність будь-яких дискусійних питань щодо їх реалізації, ми залишаємо поза її межами дослідження їх змісту. Мова іде про право ознайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь у господарських засіданнях, заявляти клопотання, давати усні та письмові пояснення господарському суду, наводити свої доводи і міркування з усіх питань, що виникають у ході судового процесу, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників судового процесу.

Обов'язками сторін є добросовісне користування належними їм процесуальними правами, прояв взаємної поваги до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вжиття заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи.

До обов'язків сторін слід віднести й обов'язок з'явитись до суду при наявності належного повідомлення про час і місце судового засідання. В разі неповідомлення чи неналежного повідомлення сторони про місце і час судового засідання така обставина, відповідно до вимог ч.2 ст.111-10 ГПК, є безумовною підставою для скасування судом касаційної інстанції рішення місцевого або по-

станови апеляційного господарського суду [31, с.169-174].

Позов може бути пред'явлений декількома позивачами або до декількох позивачів. Кожен з позивачів чи відповідачів по відношенню до іншої сторони виступає у судовому процесі самостійно (ст.23 ГПК). Співучасть розрізняють залежно від того, на якій стороні вона має місце. Співучасть позивачів до одного відповідача називають активною, співучасть відповідачів – пасивною, а якщо співучасниками є позивачі і відповідачі – змішаною. Процесуальна співучасть, об'єднання позовів для спільного і одночасного розгляду дозволяє прискорити розв'язання господарського спору. При цьому господарський суд замість кількох окремих справ розглядає одну, приймає одне рішення. Процесуальна співучасть можлива тоді, коли інтереси співучасників однієї сторони не суперечать один одному, вона виникає на підставі матеріальних правовідносин, які виникли до процесу. Тому співучасть слід відрізнити від суб'єктивного об'єднання позовів, коли права і обов'язки позивачів не залежать один від одного, а об'єднуються за розсудом господарського суду однорідні вимоги до відповідача з метою економії часу [32, с.71-72]. Стосовно вищезазначеного судової практика містить деякі приклади. Так, оскільки у провадженні суду вже знаходилася справа, у якій беруть участь ті самі сторони, з позовними вимогами, зв'язаними підставою виникнення, що й вимоги у цій справі, суд, відповідно до ч.2 ст.58 ГПК, повинен вирішити питання про об'єднання відповідних справ у одне провадження [33, с.159-162].

Для визначення сутності процесуальної співучасті має значення також ст.84 ГПК, згідно з якою суд, постановляючи рішення на користь декількох позивачів чи проти декількох відповідачів, повинен зазначити, в якій частині рішення справа стосується кожного з них, або вказати, що відповідальність чи право стягнення є солідарною.

На підставі сформульованих положень процесуальної співучасті можна визначити як участь в одному процесі декількох позивачів чи відповідачів, інтереси яких не суперечать одне одному.

Відповідно до ст.24 ГПК, господарський суд за наявністю достатніх підстав має право до прийняття рішення залучити, за клопотанням сторони або за своєю ініціативою, до участі у справі іншого відповідача. Клопотання про залучення до участі в справі іншого відповідача може бути задоволено за умови вжиття щодо нього заходів досудового врегулювання спору у випадках, передбачених статтею 5 ГПК. Залучення до участі у справі відповідача з ініціативи господарського суду може здійснюватися незалежно від додержання порядку досудового врегулювання спору [34, с.75]. Залучення можливе за умови, якщо є достатні підстави вважати, що залучення іншого відповідача сприятиме з'ясуванню всіх обставин справи, встановленню наявності або відсутності правопорушення, прийняття законного і обгрунтованого рішення [35, с.114-115].

Стаття 24 ГПК містить положення, що забезпечують позивачеві захист порушених прав у тому разі, коли відповідач був визначений позивачем помилково, а господарський суд, приймаючи позов, виходив з того, що відповідач є суб'єктом спірного обов'язку, але під час розгляду справи відповідач виявився неналежним. У такому випадку господарський суд, за згодою позивача, не припиняючи провадження у справі, вирішує питання про

заміну неналежного відповідача. При цьому неналежний відповідач вибуває, а на його місце господарський суд залучає до участі у справі належного відповідача, і її розгляд починається заново з новим відповідачем.

Задоволення клопотання сторони про залучення до участі у справі іншого відповідача може мати місце тільки за умови вжиття нею щодо іншого відповідача заходів досудового врегулювання спору у передбачених ст.5 ГПК випадках. Якщо залучення до участі у справі іншого відповідача здійснюється з ініціативи суду, то додержання досудового порядку врегулювання спору не обов'язкове. Це правило стосується і таких дій господарського суду, як заміна за згодою позивача первісного відповідача належним відповідачем. В зазначених випадках господарський суд виносить ухвалу [32, с.72-73].

Господарський суд, встановивши до прийняття рішення, що позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом, може за згодою позивача, не припиняючи провадження у справі, допустити заміну первісного відповідача належним відповідачем. Про залучення іншого відповідача чи заміну неналежного відповідача виноситься ухвала, і розгляд справи починається заново.

Законодавство не дає відповіді на питання, як повинен діяти суд у тій ситуації, коли позивач не дає згоду на заміну неналежного відповідача належним. В подібних випадках суд не повинен задовольняти позовні вимоги, оскільки неналежний (як з'ясувалося) відповідач не є особою, яка порушила права чи інтереси позивача.

Крім того, господарське процесуальне законодавство (на відміну від діючого цивільного процесуального) не передбачає можливість заміни неналежного позивача. Таке положення ГПК уявляється цілком справедливим, оскільки у протилежному випадку може відбутись порушення принципу диспозитивності. У випадку пред'явлення позову неналежним позивачем суд не повинен задовольняти позов, оскільки особа, яка звернулася за захистом своїх прав, не має законних підстав цього вимагати.

В разі вибуття однієї сторони в спірному чи встановленому рішенням господарського суду правовідношенні внаслідок реорганізації підприємства чи організації, господарський суд здійснює заміну цієї сторони її правонаступником, зазначаючи про це в рішенні або ухвалі. Всі дії, що були здійснені в процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього в такій же мірі, в якій вони були б обов'язкові для особи, яку він замінив (ст.25 ГПК).

Правонаступництво засновано на юридичних фактах цивільного або господарського права та відображає взаємозв'язок матеріального та господарського процесуального права. Правонаступництво в господарському судочинстві засновано на правонаступництві в матеріальному праві. Процесуальне правонаступництво підпорядковується певним правилам, порядок його здійснення регулюється законом. Правонаступництво можливе на будь-якій стадії господарського процесу.

Для допуску до справи правонаступника необхідно надати суду докази правонаступництва, тобто докази, що свідчили би про правонаступництво в матеріальному правовідношенні.

При заміні однієї з сторін її правонаступником внаслідок реорганізації підприємства, організації господарський суд вправі зупинити провадження по справі. На думку

С.В. Васильєва, коли правонаступництво в матеріальному праві наступає по відношенню до декількох осіб, то вступ кожного з них залежить від волі кожного з тих, кого суд зобов'язаний сповістити про процес [36, с.55].

На нашу думку, викладений аналіз правового становища сторін та інших розглянутих у статті положень, які будуть спрямовані на подальше реформування господарського процесуального законодавства та можуть бути враховані при прийнятті нового Господарського процесуального Кодексу України. Що стосується перспектив подальших розвідок у даних напрямках, то слід відзначити суттєву зацікавленість юристів у дослідженні проблем суб'єктного складу учасників господарських процесуальних правовідносин, зокрема сторін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 13.05.1997 р., № 251/97-ВР // ВВР України. –1997. –№ 25. –Ст.171.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони інтелектуальної власності» від 22.05.2003 р., № 850-IV // ВВР України. –2003. –№ 35. –Ст.271.
3. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р., № 2343-ХП // ВВР України. –1992. –№ 31. –Ст.440.
4. Лист Вищого Арбітражного Суду України «Про деякі питання застосування чинного законодавства при вирішенні спорів» від 07.04.1994 р., № 01-8/237 // Арбітражне судочинство: правові засади та практика. –К.: Ін Юре, 1998. –С.2.
5. Лист Вищого Арбітражного Суду України «Про деякі питання застосування чинного законодавства при вирішенні спорів» від 22.11.1994 р., № 01-8/847 // Там же. –С.2.
6. Роз'яснення Вищого господарського Суду України «Про участь у господарському процесі відособлених підрозділів юридичних осіб» від 28.07.1994 р., № 02-5/492 // Там же. –С.2.
7. Лист Вищого Арбітражного Суду України «Про деякі питання практики застосування окремих норм чинного законодавства при вирішенні спорів» від 14.10.1998 р., № 01-8/391 // Вісник Вищого Арбітражного Суду України. –1998. –№ 4. –С.72-74.
8. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 1.04.2003 р. // Постанови Верховного Суду України та Вищого Господарського Суду України у господарських справах. –2004. –Вип.5. –С.166-167.
9. Арбітражний процес: Навчальний посібник /Ред. Д.М. Притика, М.І. Тітов. –Харків: Консум, 2001. –Ч.2. –432 с.
10. Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник. –К.: Ін Юре, 1997. –560 с.
11. Гетманцев О.В. Громадяни як сторони у цивільному процесі України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 /Київськ. ун-т ім. Т. Шевченка. –Київ, 1997. –23 с.
12. Шишкін С.А. Состязательность в гражданском и арбитражном судопроизводстве: Пособие. –М.: Городец, 1997. –230 с.
13. Пушкар Е.Г. Право на обращение в суд за судебной защитой: Автореф. дисс... докт. юрид. наук: 12.00.03 /Киевск. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. –Киев, 1984. –37 с.
14. Джалилов Д.Р. Лица, участвующие в гражданских делах искового производства. –Душанбе: Ирфон, 1965. –68 с.
15. Якубов С.А. Права и обязанности сторон в советском гражданском процессе: Автореф. дисс... канд. юрид. наук /Ленинградск. гос. ун-т им. А.А. Жданова. –Ленинград, 1961. –24 с.
16. Добровольский А.А., Иванова С.А. Основные проблемы исковой формы защиты права. –М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. –159 с.
17. Пятилетов И.М. Распоряжение сторон гражданскими материальными и процессуальными правами в суде первой инстанции: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 712 /ВЮЗИ. –Москва, 1970. –23 с.
18. Цивільне процесуальне право України: Підручник /Комаров В.В., Бігун В.А., Радченко П.І. та ін.; За ред. В.В. Комарова. –Харків: Основа, 1992. –741 с.
19. Орлова Л.М. Права сторон в гражданском процессе. –Минск: Изд-во Белорусск. ун-та, 1973. –192 с.
20. Боннер А.Т. Принципы диспозитивности советского гражданского процессуального права: Учебное пособие. –М.: ВЮЗИ, 1987. –265 с.
21. Захаров В.Н. Гражданские процессуальные гарантии субъективных прав сторон и третьих лиц при рассмотрении и разрешении гражданских дел: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.03 /Саратовск. юрид. ин-т им. Д.И. Курского. –Саратов, 1990. –24 с.
22. Елисейкин П.Ф. Изменение предмета и основания иска //Советская юстиция. –1969. –№ 5. –С.11-12.
23. Роз'яснення Вищого Арбітражного Суду «Про деякі питання практики застосування статей 80 та 81 Арбітражного процесуального Кодексу України» // Арбітражне судочинство: правові засади та практика. –К.: Ін Юре, 1998. –С.2.
24. Шевчук П.І., Кривенко В.В., Ярема Г.А. Проблеми судово-правової реформи // Вісник Верховного Суду України. –1997. –№ 1. –С.36-39.
25. Приходько И., Пацация М. Встречный иск в арбитражном процессе // Известия вузов: Правоведение. –2003. –№ 6. –С.16-26.
26. Пушкар Е.Г. Исковое производство в советском гражданском процессе. –Львов: Вища школа, 1978. –199 с.
27. Комаров В.В. Правовое положение субъектов в гражданском процессуальном правоотношении // Проблемы правоведения. –1979. –Вып.40. –С.77-80.
28. Белоконев В. Розподіл обов'язків по доказуванню в цивільному процесі // Право України. –1996. –№ 9. –С.54-58.
29. Осокина Г. О праве суда выйти за пределы исковых требований // Российская юстиция. –1998. –№ 6. –С.40.
30. Сахнова Т.В. Реформа цивилистического процесса: проблемы и перспективы // Государство и право. –1997. –№ 6. –С.53.
31. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 13.05.2003 р. // Постанови Верховного Суду України та Вищого Господарського Суду України у господарських справах. –2004. –Вип.5. –С.169-174.

32. Притика Д.М., Тітов М.І., Гайворонський В.М. та ін. Господарський процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. –Харків: Консум, 2003. –430 с.

33. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 16.09.2003 р. // Постанови Верховного Суду України та Вищого Господарського Суду України у господарських справах. –2004. –Вип.7. –С.159-162.

34. Роз'яснення Вищого Арбітражного Суду України «Про деякі питання застосування Арбітражного процесу-

ального Кодексу України» від 25.02.1992 р., № 01-6/244 (в редакції від 18.09.1998 р.) // Вісник Арбітражного Суду України. –1998. –№ 1. –С.75-77.

35. Арбітражний процес: законодавство та практики застосування: Навчальний посібник /Уклад.: Д.М. Притика, М.І. Тітов. –Харків: Консум, 1999. –544 с.

36. Васильев С.В. Хозяйственное судопроизводство в Украине: Учебное пособие. –Харьков: Эспада, 2002. –368 с.

Надійшла до редколегії 14.10.2005

ГУСАРОВ К.В. ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ СТОРОН В ХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОЦЕССЕ

Рассмотрены актуальные проблемы правового положения сторон в хозяйственном судопроизводстве, внесены предложения о дополнении действующего законодательства.

GUSAROV K.V. LEGAL STATUS OF THE PARTIES IN ECONOMIC PROCESS

Actual problems of a legal status of the parties in economic legal proceedings are considered, made offers on addition of the current legislation.

В.В. ЛАЗОР

докт. юрид. наук, доц.

Восточно-украинский национальный университет им. Владимира Даля

УДК 331.109.32

ПРАВО НА ЗАБАСТОВКУ КАК СОСТАВНОЙ ЭЛЕМЕНТ СОВРЕМЕННОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

Выполнен правовой анализ содержания права на забастовку, а также возникновения и развития этого права в зарубежных правовых системах.

Право наемных работников на забастовку для защиты своих социально-экономических интересов давно получило признание в мировом сообществе. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, принятый Генеральной Ассамблеей ООН 16.12.1966 г., закрепил положение о том, что государства обязуются обеспечить право граждан на забастовку при условии его осуществления в соответствии с законами каждой страны [1, ст.8]. В украинском трудовом праве забастовка – это достаточно новая правовая категория, что предполагает проведение теоретических исследований относительно ее сущности, содержания, назначения и т.п.

В настоящее время отдельные вопросы правового регулирования забастовки рассматриваются в работах таких ученых как О. Вербицкий, В. Константинова, О. Мурашин, М. Пасичник, А. Слосарь, Г. Чаньшова и др. Однако в силу новизны данного правового явления в отечественной правовой системе необходимо проведение дальнейших исследований в этом направлении. Целью работы является правовой анализ содержания права на забастовку, исследование возникновения и развития этого права в

зарубежных правовых системах, внесение предложений по дальнейшему развитию забастовки как правовой категории в отечественном трудовом праве.

В современной научной литературе справедливо отмечают, что эффективное осуществление права на свободу объединения, ведения коллективных переговоров и заключения коллективных договоров является невозможным в случае запрещения забастовки [2, с.37].

Признание права на забастовку и допущение забастовок в определенных, юридически фиксируемых рамках, считается на Западе необходимыми условиями нормального функционирования общества, основанного на частной собственности, свободе предпринимательства и рыночной экономике при наличии объективно существующих и официально признаваемых конфликтов интересов предпринимателей и наемных работников [3, с.156]. Исходя из опыта развитых стран, считает О. Мурашин, необходимо отметить, что наряду с негативными экономическими последствиями забастовки могут стимулировать модернизацию экономики и вызывать усовершенствование ее структуры, а также быть единственно верным вы-